

RÜYA KILIÇ
Erken Modern Osmanlı'da Deliler ve Delilik

RÜYA KILIÇ, “Osmanlı Devleti’nde Seyyidler ve Şerifler” başlıklı doktora çalışmasını 2000’de tamamladı (*Osmanlı’da Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005). Aynı zamanda muhtelif yerli ve uluslararası dergilerde Türk kültür tarihiyle ilgili yayımlanmış makaleleri bulunuyor. *Deliler ve Doktorları: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Delilik* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), *İntiharın Tarihi: Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyette İstimli Ölüm Halleri* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2018) ile *Hasta, Doktor ve Devlet: Osmanlı Modern Tıbbında Hastalıkla Mücadelenin Bitmemiş Hikâyeleri* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020) adlı eserleri yayımlanan Kılıç, çalışmalarını ağırlıklı olarak Türk psikiyatri ve psikoloji tarihine dayalı olarak Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü’nde sürdürüyor.

İletişim Yayınları 3324 • Tarih Dizisi 178

ISBN-13: 978-975-05-3533-8

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

EDITÖR Merve Öztürk

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Toptaşı Bimarhânesi’nde bir grup erkek hasta,
Müessesât-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyeti
(Direction Générale de L’assistance Publique de Constantinople),
İstanbul: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1327/1911.

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

RÜYA KILIÇ

Erken Modern Osmanlı'da Deliler ve Delilik



Sevgili Annem Ayfer Kılıç'a...

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
OSMANLILARIN DELİLİĞE DAİR BİLGİSİ	21
Tıbbi bilgi: Sebep-belirti-tedavi	21
Ruh sağlığı	40
Tıbb-ı rûhânî: Ahlâka dayalı ruh sağlığı	46
Folklorik halk tıbbı: Tekke-türbe ziyaretleri, dua, büyü	87
İKİNCİ BÖLÜM	
TOPLUMSAL ALGI VE TANI	101
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BAKILAN VE KORUNAN	135
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
MUHAFAZA VEYA İHRAÇ EDİLEN	151
SONSÖZ	169
KAYNAKÇA	171

GİRİŞ

Deliliğin farklı boyutlarına odaklanan dergiler, kitaplar ve konferansları içeren büyük bir birikim mevcut. Tarihin konusu olarak sınırlandırıldığında dahi bu birikim azımsanamayacak bir ölçekte. Hayali varlıklarla konuşma, gizli güçler tarafından komplo kurulduğu iddiaları, hiç susmadan anlamsız kelimeler mırıldanma, korkunç halüsinasyonlar görme, toplumsal normları hiçe sayma ile hemen tanınabileceği düşünülen delilik, sanat ve farklı bilim dalı mensuplarını bir araya getiren bir çekiciliğe sahip. Bunda belki de insanı kendi üzerine düşünmeye sevk etmesi, kendini ve diğerini anlama çabasını tetiklemesi etkili. En azından erken modern dönemde Osmanlı'da delilik ve delileri ele alan bir çalışmaya konu olmasını sağlayan, bu özelliği idi. Seçimde en az bunun kadar belirleyici olan diğer saik ise, meselenin farklı boyutlarıyla bir arada ele alınmamasının Osmanlı kültür tarihinin önemli bir eksikliği olduğu ve bu sahada çalışmanın gerekliliğine duyduğumuz inançtı.

Aslında Türk psikiyatri tarihinin, araştırmacıların ilgisini çeken konulardan biri olduğu söylenebilir. Özellikle Tür-

kiye’de psikiyatrinin kurucuları olarak görülen Mazhar Osman (Uzman) (1884-1951) ile onun öğrencileri olan İhsan Şükrü (Aksel) (1889-1987) ve Fahreddin Kerim’in (Gökay) (1900-1987) yazıları araştırmacılara zengin bir malzeme sunar. Türk psikiyatrların kendi mesleklerinin tarihine duydukları ilgi sonraki tarihyazımını etkilemiştir. Bu yazıma hâkim olan, modern psikiyatri tarihinin, 19. yüzyılda Osmanlı’ya girişle başlayan bir ilerleme hikâyesi, doktorların özverili çalışmalarıyla sağlanan başarı hikâyesi olarak kurgulanmasıdır. Elbette kaynaklara dayalı olarak meseleyi problematik bir tarzda ele alan çalışmalar bulunmakla birlikte genellikle psikiyatri ve tıp tarihi uzmanlarının ilerlemeci, kurumların kronolojik tarihi ya da soyutlanmış kişisel biyografilere dayanan ve sıklıkla birbirinin tekrarı olan sorunlu metodolojik yaklaşımıyla birlikte Osmanlı tarihçilerinin derin sessizliği dikkate değerdir. Burada söz konusu literatürü tek tek sıralama niyetinde değiliz. Fakat içerik ve yaklaşım tarzıyla birlikte üzerinde durmak istediğimiz bir diğer mesele, zaman dilimi olarak 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl aralığında birikmeleridir.¹ Dolayısıyla modern psikiyatri öncesi dönemin Osmanlı tarihçileri kadar psikiyatri uzmanlarının da ilgisi dışında kaldığını söyleyebiliriz.

Bununla birlikte zikredebileceğimiz bazı isimler vardır ve belki de ilk olarak Michael W. Dols’un *Majnun: The Madman in Medieval Islamic Society* (1992)² adlı kitabıyla başlamak uygun olacaktır. Gerçi eser, konuyu Ortaçağ İslâm tarihinde ele alıyor ancak deliliğin tarihine odaklanan bir çalışmanın tıp tarihi ve kültür tarihini nasıl bir araya getirdiğini göstermesi ve Osmanlı’nın bir parçası olduğu İslâm dünya-

1 Modern Türk psikiyatri tarihyazımında önde gelen literatür ve değerlendirmeye dair bkz. Rüya Kılıç, *Deliler ve Doktorları Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Delilik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, s. 2-5.

2 Michael W. Dols, *Mecnun: Ortaçağ İslam Toplumunda Deli*, çev. Didem Gamze Dinç, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2013.

sında tarihî arka plana ait olması açısından bizim için önem arz ediyor. Daha girişte çalışma bir toplumsal tarih denemesi olarak tanımlanırken Ortaçağ İslâm toplumunun olağandışı davranışların yorumlanmasında modern Batı toplumundan çok daha geniş bir müsamahaya izin verdiği ve şiddete eğilimsiz akıl hastalarına fazlasıyla özgürlük tanındığı ileri sürülür. Ayrıca, bugün ve geçmiş arasında yapılan karşılaştırma bağlamında delilik kriterlerinin daha az katı ve de tepkilerin daha farklı olduğu, düşünce ve eylemin bu özgürlüğünün akıl hastaları üzerinde devlet kontrolünün yok denecek kadar az olmasından kaynaklanabileceği, Ortaçağ toplumunda zararsız delinin özgürlüğünün delinin durumuna dair tubbi olmayan görüşleri güçlendirmiş olabileceği tespitinde bulunulur.³ Hemen belirtelim ki, kaynaklara dayalı inceleme ihtiyacı duyan söz konusu tespitleri biz burada Osmanlı örneği üzerinden ele almaya çalışacağız. Bundan başka, eserin yayımlanmasından itibaren büyük bir ilgiyle karşılanmakla birlikte Ortaçağ İslâm dünyasında delilikten ne anlaşıldığına dair belirsizlik, İslâm toplumlarını tek ve homojen olarak görme, zaman boyutundan vareste oluş, kaynaklar ve yaklaşım tarzı gibi çeşitli açılardan eleştirilere konu olduğu göz ardı edilemez.⁴

Türk tarihinde modern psikiyatri sahası dışında bilgi veren erken tarihli araştırmalar arasında ise, Türk tıp tarihi sahasının kurucu isimlerinden Süheyl Ünver'in "Türkiye'de Psikiyatri Tarihi Üzerine" ile "Türkiye'de Eski Ruh Sağlığı Üzerine Bir Deneme" adlı makaleleri verilebilir. Ünver, ilkinde, amacını akli ve asabi hastalara Anadolu'da halk muavenetiyle neler yapıldığını anlatmak, bu konuda halkın ba-

3 A.g.e., s. 19, 21.

4 Detaylı bir değerlendirme ve eleştiri için bkz. Boaz Shoshan, "The State and Madness in Mediaval Islam", *International Journal of Middle East Studies*, cilt 35, sayı 2, Mayıs 2003, s. 329-340.